

ZEN
E
K
E
O
B

Casus domini Johannis de Brederode cartuizer
 In universis partibus has inspectur Johannis de Ballo
 moce fori universitatis magis et scolariis suis su
 Scilicet Salute in domino sempiternam gloriam
 factam? Anno domini millesimo quingentesimo
 vicesimo vicesimo octava de may prima est nob
 ex parte cancellarii ecclesie parisiensisedula quoniam papi
 rea continet casum quendam cu ratione et declarata
 rationibus sup deo cau per eundem dominum cancellarium
 et alios infra scriptos scilicet theologice de universitate
 professores cum subscriptis eundem per viam ma
 nis suas Cuius quidam edule et subscriptum tenor
 sequitur in hec verba Quendam ohm miles scilicet
 multo obligatus debuit post assionem omni bonorum suorum
 qua facta impuata domini sui ac principis terre
 ea resignando in manus suis sui germani ad opus
 et usus auditorum suorum ipse licet ignorantibus
 sic quod accepit a prefato fratre suo cautione premissa
 sub sigillis prefata principis et sui quod de prefatis
 bonis solvere debent et facta facere auditoribus eius
 videlicet milites quondam prefata fratre et alius eius abstrac
 tione ut assunt eorum desiderio pari se voto licentiares
 religionem peractur hec in monasterio summoialium obire
 apta professi et solemniter per noue fratre annos hactenus
 mansit fratre quoque in monasterio cartusieny ubi secundu
 formula statutorum ordinis Cartusieny et in hec verba
 continentur Si liber es. si absolutus. si absq

BEZIELD VERLEDEN

Frits van Oostrom over Jan van Brederode

Sinds jaar en dag geniet de Hollandse edelman én kartuizer Jan van Brederode (ca. 1372-1415) een bescheiden faam onder kenners van de Middelenlandse letterkunde. Gereputeerde literair-historici als Gerrit Kalff (1907), Jozef van Mierlo (1940), Stephanus Axters (1953) of, recenter, Herman Pleij (2007) hebben telkens weer hun waardering uitgesproken voor zijn enige werk, het catechetische traktaat *Des coninx summe*: een vertaling van de Oudfranse *Somme le roi* (1274) die Jan van Brederode tot stand bracht toen hij van eind 1401 tot begin 1409 als lekenbroeder in de kartuis van Zelem bij Diest verbleef. Ook Frits van Oostrom wijdde in zijn onvolprezen literatuurgeschiedenis *Wereld in woorden* (2013) een vijftiental regels aan deze auteur, die overigens meer zijn turbulente leven dan zijn werk betroffen. Een “grensganger”, noemt hij hem, wiens leven zich afspeelde tussen klooster en kasteel, rijkdom en schulden, roem en gevangenschap, huwelijk en celibaat, en, voor zijn eigen aanvoelen ongetwijfeld ook tussen God en duivel, hemel en hel. In Van Oostroms recentste boek *Nobel streven* is dan ook niet zozeer *Des coninx summe* het centrale onderwerp, maar wel Jan zelf, zoals de ondertitel meteen al duidelijk maakt: *Het onwaarschijnlijke maar waargebeurde verbaal van ridder Jan van Brederode* (2017).

Op het eerste gezicht dringt een vergelijking met Van Oostroms andere, briljante boek over een middeleeuws auteur, *Maerlants wereld* (1996), zich op. Beiden, Jacob en Jan, worden gewaardeerd door een kleine groep specialisten, maar hebben weinig lezers. Beider werk wordt gerekend tot de didactiek en valt daarmee buiten de strak getrokken grenzen van hedendaagse literatuuropvattingen. Beiden zijn ze ook vertalers, die, ook al zetten ze vrijmoedig hun bronnen naar hun hand, toch niet voldoen aan de moderne – en betwistbare – eis van literaire oorspronkelijkheid. Ook is *Des coninx summe* vrij lang: in totaal beslaat het gedeelte dat Jan van Brederode schreef (zijn werk bleef onvoltooid en werd vele decennia later door een anonieme vertaler voortgezet) zo'n 143 dichtbedrukte bladzijden proza in

Miniatuur van *Sobrieté*, *Gloutonnie* en de *rijke vrek* in een luxehandschrift van *Somme le roi*, dat Jan van Brederode vertaalde, illustratie uit het besproken boek

D.C. Tinbergens voortreffelijke editie. Niet zo lang als de meeste van Maerlants (berijmde) werken, weliswaar, maar toch voldoende opdat de toegang tot (universitaire) leeslijsten versperd zou blijven: lange werken dringen nu eenmaal maar met moeite in de literaire canon door.

Toch bestaat er een fundamenteel verschil tussen *Maerlants wereld* en *Nobel streven*. Van Oostrom wijst er zelf op in een apart hoofdstuk (‘Feit en fictie’) waarin hij zeer lucide de mogelijkheden en beperktheden van zijn benadering onder de loep neemt. Over Maerlants leven kunnen we slechts enkele summere gegevens afleiden uit zijn werk, Van Oostroms poging om zicht te krijgen op zijn

persoonlijkheid kon dan ook niet meer zijn dan – zoals Kees Fens het destijds treffend omschreef – “de belegering van een leegte”. Maerlants wereld, veel meer dan Maerlant zelf, was dan ook het centrale onderwerp van dat boek. Een nauwkeurige lectuur van Maerlants teksten, van zijn keuzes, zijn uitbreidingen en bekortingen, kortom van zijn bewerkingstechniek leverde uiteindelijk een schat aan informatie op over zijn intellectuele achtergrond, zijn wereldbeeld en dat van zijn opdrachtgevers. Aan een echte biografie viel niet te denken. Waar Jacob schoolliep, hoe hij op Voorne terecht kwam, welke functie hij in Damme had, wanneer hij stierf, waar hij begraven werd en vele andere vragen: ze lieten *educated guesses* toe, maar slechts weinig zekerheden.

Hoe anders – op het eerste gezicht althans – is dit boek. Hier vloeien de bronnen overvloedig. Niet alleen literatuur, maar oorkonden, kronieken en brieven, en dus – althans op het eerste gezicht – harde feiten. Een gevolg van de verschriftelijking van het openbare leven in de ruime eeuw die Jan van Jacob scheidde, ongetwijfeld. Verder heeft ook het feit dat Jan van Brederode tot een van de meest illustere geslachten van Holland behoorde, er zeker toe bijgedragen dat zijn bewegingen en handelingen in een veelheid van uiteenlopende bronnen zijn gerapporteerd en vastgelegd. Maar vooral is het zijn uitermate controversiële levenswandel geweest, die heel wat pennen in beweging heeft gebracht.

Als tweede zoon van Reinoud, de zesde heer van Brederode, volgde Jan in 1390 zijn vader op, toen zijn oudere broer Dirk bij de kartuizers in Arnhem intrad. Herhaaldelijk trok hij als leenman van de Hollandse graaf de Zuiderzee over voor een veldtocht tegen de Friezen. Ook werd hij een tijdlang aangesteld als commandant van het Hollandse bruggenhoofd in Friesland, Staveren. In 1392, al vroeg na zijn aantreden als heer van Brederode sloot hij een op het eerste gezicht veelbelovend huwelijk met Johanna van Abcoude, enige erfgename van een schatrijk Utrechts geslacht. Maar de huwelijks-gave aan zijn schoonvader plus een jaarlijkse rente waartoe hij zich verplicht had, woog steeds zwaarder op een al enorme schuldenlast, zodat het kinderloze echtpaar (op instigatie van Jan?) in 1401 besloot met wederzijdse toestemming in het klooster te gaan: Johanna in het dominicanessenklooster in Wijk bij Duurstede, Jan als lekenbroeder bij de kartuizers in Zelem bij Diest. Op die wijze zou het geslacht Brederode gevrijwaard zijn van toekomstige betalingen aan Johanna's vader, en mocht zijn jongere broer

In deze tijd van hyperspecialisatie heeft Van Oostrom zich ontpopt tot een nieuw soort uomo universale

Walraven, als nieuwe heer van Brederode, hopen op een gunstig huwelijk én een nageslacht dat de stam zou voortzetten. Het pakte echter anders uit: Walraven raakte al vlug in een langdurige gevangenschap van de heer van Arkel, die een enorme losprijs vroeg. Toen Johanna's vader in 1407 stierf, vroeg en verkreeg Jan van de paus dispensatie van zijn klooster-gelofte, met het doel zijn huwelijk weer op te nemen en Johanna's erfenis op te eisen. Maar die poging mislukte, toen de bisschop van Utrecht oordeelde dat de erfenis naar Willem van Abcoude's jonge neef Jacob van Gaasbeek moest gaan. Toen alle rechtsmiddelen uitgeput leken, probeerde Jan gewapenderhand op 9 april 1410 zijn echtgenote uit het klooster te ontvoeren, maar werd daarbij gearresteerd en opgesloten. Toen hij in 1412 vrijkwam, was zijn rol uitgespeeld. Als leider van een groepje van elf soldaten leidde hij een leven als huurling, dat eindigde toen hij op 25 oktober 1415 aan Franse zijde viel in de Slag bij Azincourt.

Om dit, hier noodzakelijk erg schematisch weergegeven, turbulente leven te reconstrueren, heeft Van Oostrom rijkelijk geput uit grote hoeveelheden soms nog niet eerder ontgonnen primaire en secundaire literatuur. Die blijft echter grotendeels verborgen onder het rimpelloze, want voet- en eindnootloze oppervlak van dit meeslepend geschreven boek. Wie kennis wil maken met de erudiete funderingen eronder moet zijn laptop of tablet openklappen en surfen naar de fraaie website www.nobelstreven.nl, waar naast veel meer, overvloedige aantekeningen en een indrukwekkende bibliografie te vinden zijn. Zo'n site in open access biedt heel wat mogelijkheden: aantekeningen en bibliografie zijn makkelijk doorzoekbaar, middeleeuwse bronnen kunnen naar hartenlust worden afgebeeld en door de lezer uitvergroot, correcties en aanvullingen kunnen worden toegevoegd, teksten die het boek niet haalden alsook gedetailleerde analyses en recensies vinden er alsnog een plaats. De voordelen zijn duidelijk, al moet me van het hart – maar wellicht hang ik nog te veel in een vorige eeuw – dat ik bij de lectuur soms graag in de gauwte had willen naslaan op welke literatuur of op welke tekstpassage de auteur zich precies had gebaseerd. Fundamenteler lijkt me de bezorgdheid

Meindert Hobbema, *Santpoort vanuit het zuidwesten* (1671).
Jan van Brederode werd in Santpoort geboren, illustratie uit het besproken boek

dat websites als deze ook in de verdere toekomst onderhouden worden en toegankelijk blijven. Mocht Van Oostrom met deze opzet school maken, dan hoop ik dat zijn navolgers hun sites in veilige havens weten onder te brengen.

De eruditie waarop dit boek is gebaseerd strekt zich uit over talloze, zeer uiteenlopende kennisdomeinen: de auteur is niet langer alleen nog medio-neerlandicus, maar beweegt zich tegelijk op het gebied van adelgeschiedenis, heraldiek, middeleeuws erf- en huwelijksrecht, kerkelijk recht, pelgrimages, magie, kloostergeschiedenis, historische topografie, Oudfrans, paleografie, middeleeuwse krijgsgeschiedenis en zoveel meer. In deze tijd van hyperspecialisatie heeft Van Oostrom zich – meer dan ooit tevoren – ontpopt tot een nieuw soort uomo universale, die de diepgang van zijn eigen discipline met een tomeloze nieuwsgierigheid in de breedte weet te combineren. Juist door die zeldzame verbinding van breedte en diepte, van weetgierigheid en aandacht, komt hij bijvoorbeeld op het spoor van de kopiïst en dus van de ontstaanscontext van het handschrift-Van Hulthem of slaagt hij erin het in vergeten vakliteratuur vermelde, raadselachtige personage Olandyne te identificeren, dat in Azincourt streed en ten onder ging.

Deze laatste voorbeelden illustreren een derde kwaliteit die Van Oostrom in dit boek, zo mogelijk nog meer dan in zijn vorige, tentoonspreidt: naast een briljant meesterschap over de taal en een nooit pompeuze, maar integendeel licht gedragen eruditie, beschikt hij over een feilloos vermogen om diverse vakgebieden met elkaar te verbinden. Uit een op het eerste gezicht chaotische massa van talloze gegevens rijst uiteindelijk een coherent en daardoor overtuigend verhaal op, ook al weet de schrijver zelf steeds weer aan te geven waar plausibele hypothesen het van vaststaande zekerheden moeten overnemen.

Taalvaardigheid, eruditie en synthetisch vermogen maken van *Nobel streven* een heerlijk werk, dat de tragische figuur van Jan van Brederode op een onvergetelijke wijze tot leven wekt en weer een ziel geeft aan wat al lang geleden en vergeten is. Wie zich afvraagt wat het nobele streven van de geesteswetenschappen in de deze eeuw moet zijn, putte inspiratie uit dit boek.

FRANK WILLAERT

FRITS VAN OOSTROM, *Nobel streven. Het onwaarschijnlijke maar waargebeurde verhaal van ridder Jan van Brederode*, Prometheus, Amsterdam, 2017, 384 p.